

LISTY TADEUSZA KOŚCIUSZKI W ZBIORACH MUZEUM NARODOWEGO W KRAKOWIE

Zachowana twórczość epistolograficzna Tadeusza Kościuszki już wielokrotnie była publikowana¹. Rozproszone zbiory dokumentów Kościuszkowskich są nadal źródłem odkryć, nieznanym dotąd badaczom, listów Naczelnika.

W Zbiorze Rękopisów Muzeum Narodowego w Krakowie przechowywane są także pamiątki po Tadeuszu Kościuszcze. Znajdziemy tutaj dokumenty osobiste, m.in. odpis metryki chrztu czy kopie uwierzytelnione testamentu. Większość materiałów dotyczy kariery wojskowej, tak w wojsku polskim, jak i amerykańskim. Ważną częścią tej kolekcji są dokumenty dotyczące spadku oraz materiały źródłowe powstałe już po jego śmierci, a pokazujące powstawanie kultu Naczelnika, w tym dokumenty dotyczące przeniesienia zwłok na Wawel i sypania kopca w Krakowie. Podobnie jak w innych kolekcjach, pokazać częścią jest zachowana korespondencja². Odnajdziemy w niej listy znane już od lat badaczom, ale także i takie, których nawet wytrwali poszukiwacze śladów Naczelnika jeszcze nie znają. Poniższy tekst jest opisem przechowywanych w zbiorach Muzeum Narodowego listów Tadeusza Kościuszki. Te już opublikowane tylko wymieniono, odsyłając do ich wydań. Wszystkie niepublikowane starano się wydać w całości (listy do Benedykta Kołyszki³) lub opatrzyć regestem. Prezentowane tutaj listy można podzielić na dwie grupy. Odnajdziemy listy z końca wieku XVIII, z czasów walk o zachowanie całości Rzeczypospolitej. Drugą grupą będą listy z początku XIX wieku, pisane już na emigracji. Znajdziemy niepublikowane dotąd pisma kierowane do gen. Józefa

---

¹ Wydawcami zachowanych listów byli, wymieniając chronologicznie, Leon Siemieński, Jakub Gieysztor, Aleksander Kraushar, Adam Bochnak, Adam M. Skalkowski, Henryk Mościcki, Emil Kipa, a w ostatnich latach Izabela Rusinowa, J. Adam Konopka. W 2005 opublikowano listy przechowywane w zbiorach Biblioteki XX Czarotoryskich. Zob. J. Pezda, *Listy Tadeusza Kościuszki w zbiorach Biblioteki XX Czarotoryskich w Krakowie*, w: *Historyk i Historia. Studia dedykowane pamięci prof. Mirosława Franćicia*, red. A. Walaszek, K. Zamorski, Kraków 2005, s. 289–304.

² A. Homecki, *Muzeum Narodowe w Krakowie*, w: *Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce*, oprac. D. Kamolowa przy współudziale T. Sieniatkiewicz, Warszawa 2003, s. 180.

³ Benedykt Kołyszko (Kołysko) (ok. 1750–1834) – brygadier w powstaniu kościuszkowskim, gen. bryg. w powstaniu listopadowym na Podolu.

Orłowskiego⁴, gen. Mikołaja Czapskiego⁵, brygadiera Benedykta Kołyszki, Aleksandra Chodkiewicza⁶.

Poza listami do Polaków możemy znaleźć też kierowane do cudzoziemców: Charles'a Maurice'a Talleyranda, bruliony listów do Josepha Fouché, Charlesa Greya⁷. Zachowały się także minuty listów do Thomasa Jeffersona, których oryginały przechowywane są w Bostonie.

Wszystkie listy Tadeusza Kościuszki powinny być opublikowane raz jeszcze. Nie jest ich za wiele, tym bardziej należałoby się zastanowić nad zebraniem rozproszonych po całym świecie listów Naczelnika i krytycznym wydaniem jego epistolarnej spuścizny.

Zbiór Rękopisów Muzeum Narodowego w Krakowie

Rkp 635/16 [dawna 55a]

1. Kopia listu do cara Aleksandra I, Wiedeń, 13 VI 1815.

Druk: *Listy Kościuszki do Jenerała Mokronowskiego i innych osób pisane*, wyd. L. Siemieński, Lwów 1877, s. 229–231; *Pisma Tadeusza Kościuszki*, wyd. H. Mościcki, Warszawa 1947, s. 232, tłumaczenie na jęz. polski.

2. Kopia listu do księcia Adama Jerzego Czartoryskiego, Wiedeń, 20 VI 1815.

Druk: *Pisma Tadeusza Kościuszki...*, s. 233–234.

Rkp 635/17 [dawna 12]

1. List do brygadiera Pawła Biernackiego⁸, [1793], dołączona koperta, odcisnięta zarta pieczęć lakowa.

Omawia warunki potrzebne do wybuchu powstania narodowego.

Rkp 635/18 [dawna 54]

1. Brulion listu do NN⁹, [Solura, 1815?].

⁴ Józef Orłowski (1742–1807) – gen., kmtd Kamieńca Podolskiego, kmtd miasta Warszawy w powstaniu kościuszkowskim.

⁵ Mikołaj Czapski (1753–1833) – szef regimentu, gen. wojsk koronnych.

⁶ Aleksander Chodkiewicz (1776–1838) – gen., literat, chemik.

⁷ W zbiorach dr. Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu znajduje się autograf nieznanego listu Tadeusza Kościuszki do Josepha Fouché wysłany z Paryża 23 Pluviose roku 9 (12 II 1801) w sprawie aresztowanego w Paryżu i osadzonego w więzieniu Temple Ignacego Chodźkiewicza (dok. nr 12013). W tych samych zbiorach (dok. nr 12015) przechowywany jest list Tadeusza Kościuszki do Henry'ego Broughama, wysłany z Paryża 14 III 1815. Dotyczy on sprawy polskiej, w związku z obradującym kongresem pokojowym w Wiedniu.

⁸ Paweł Biernacki (1740–1826) – rotmistrz i regimentarz sieradzki w konfederacji barskiej w 1772, konsyliarz Rady Nieustającej (1786), kasztelan sieradzki (1786), poseł na Sejm Wielki z województwa sieradzkiego, brygadier i kmtd II Brygady Wielkopolskiej w 1789, poseł na sejm 1818.

⁹ Być może adresatem jest Joseph Castell, malarz z Konstancji.

W sprawie obrazu domu Zeltnerów¹⁰ w Solurze, gdzie mieszka. Jest wdzięczny za opiekę. Jego pupilem jest mała 12-letnia Emilia¹¹.

Na odwrocie memoriał o krzywdach wyrządzonych Polsce.

Rkp 635/19–20 [dawna 45]

1. Listy do Aleksandra Chodkiewicza (2)

– Paryż, 28 germinal l'an XIII (18 IV 1805)

Wstawia się za panią Mory, guwernantką

– Paryż, 16 X [1805?]

Domaga się zwrotu pieniędzy, które pożyczył u bankiera dla wyjeżdżających do kraju Antoniny Radziwiłłówny¹² i Karola Pakosza¹³.

Rkp 635/21 [dawna 3]

1. List do siostry Anny z Kościuszków Estkowej¹⁴, stolnikowej smoleńskiej, bd. [12 VI 1790?], ślad po pieczęci lakowej.

Druk: *Listy Kościuszki do Jenerała Mokronowskiego...*, s. 183; *Pisma Tadeusza Kościuszki...*, s. 48.

Rkp 635/22 [dawna 3]

1. List do Katarzyny Estkowej¹⁵, Solura 8 IV 1817, dołączona koperta.

Druk: *Pisma Tadeusza Kościuszki...*, s. 327; *Listy z Solury Tadeusza Kościuszki 1815–1817*, oprac. J. A. Konopka, Genève 2000, s. 60.

Rkp 635/23 [dawna 48]

1. Minuta listu do lorda Charlesa Greya, [20 V 1814].

Podziękowanie za jego przychylną Polsce mowę w parlamencie 19 IV 1814.

Rkp MNK 635/55 [dawna 49] to autograf odpowiedzi Charlesa Greya z 1 VII 1814 na list Tadeusz Kościuszki, zob. hr. Angeberg [właśc. Leonard Chodźko], *Recueil des*

¹⁰ Franciszek Ksawery Zeltner (1764–1835) – prefekt kantonu Solura w czasach Republiki Helweckiej i jego żona Urszula z d. Peri (1772–1826) oraz ich dzieci Franciszek iun., Emilia i Urszula iun. Byli to przyjaciele Tadeusza Kościuszki, właściciele domu przy Gurzelngasse w Solurze, w którym zamieszkał. Tadeusz Kościuszko zaprzyjaźniony był również z bratem Franciszka: Franciszkiem Piotrem Zeltnerem, posłem szwajcarskim w Paryżu od 1798, i jego żoną Anielą (Angeliką) z d. Druyn de Vaudeuil de Lhuys, zamieszkałymi w Berville k. Fontainebleau.

¹¹ Emilia Morosini z d. Zeltner (1804–1875).

¹² Antonina (Anna) Barbara Olimpia Mostowska z d. Radziwiłł, 1 voto Przeździecka (ok. 1762–przed 1833) – powieściopisarka, żona Tadeusza Mostowskiego. W Paryżu przebywała od końca 1799 do 1802.

¹³ Karol Czesław Pakosz (1776–1812) – honorowy adiutant Tadeusza Kościuszki w Paryżu. Powrócił do kraju w 1802, gen. bryg. armii Księstwa Warszawskiego.

¹⁴ Anna Barbara Estkowa z d. Kościuszko (1741–1814) – żona Piotra Estko (1729–1787), stolnika smoleńskiego.

¹⁵ Katarzyna Estkowa z d. Lachowska – żona siostrzeńca Tadeusza Kościuszki, Tadeusza Estko.

Traité, Conventions et Actes diplomatiques concernant la Pologne 1762–1862, Paris 1862, s. 601.

Rkp 635/25–26 [dawna 43]

1. Minuta listu do byłego prezydenta USA Thomasa Jeffersona, [IV 1815].

Druk: A. M. Skałkowski, *Listy Kościuszki ze spuścizny po gen. Paszkowskim*, „Kwartalnik Historyczny” 1929, s. 38; *Pisma Tadeusza Kościuszki...*, s. 244–245, tłumaczenie na jęz. polski, fragm.; *Tadeusz Kościuszko & Thomas Jefferson. Korespondencja [1798–1817]*, wyd. I. Rusinowa, Warszawa 1976, s. 132–133, tłumaczenie na jęz. pol., s. 134–135; *Listy z Solury Tadeusza Kościuszki...*, s. 46–48.

Oryginał listu przechowywany w Massachusetts Historical Society, Jefferson Collection, Boston.

2. Minuta listu do byłego prezydenta USA Thomasa Jeffersona, [Solura, 15 IX 1817].

Druk: A. M. Skałkowski, *op. cit.*, s. 38–39; *Pisma Tadeusza Kościuszki...*, s. 245–246, tłumaczenie na jęz. polski, fragm.; *Tadeusz Kościuszko & Thomas Jefferson...*, s. 144, tłumaczenie na jęz. pol., s. 145; *Listy z Solury Tadeusza Kościuszki...*, s. 67–48, 68.

Oryginał listu przechowywany w Massachusetts Historical Society, Jefferson Collection, Boston.

Rkp 635/26 [dawna 21]

1. List do gen. Krzysztofa Dunin-Karwickiego¹⁶, Radom, 17 VI 1794. Faksymile. Wezwanie do udziału w powstaniu.

Rkp 635/28 [dawna 41]

1. Kopia listu do obywateli żołnierzy Legii Polskiej składających [Legiony Polskie] we Włoszech, Paryż 5 fructidor I'an VI (22 VIII 1798). Wezwanie do walki o wolną Ojczyznę.
2. Kopia listu do obywateli oficerów składających Legie Polskie we Włoszech, Paryż 5 fructidor R. VI (22 VIII 1798).

Znam to Kochani Koledzy i wyznaję chętnie przed światem iż cokolwiek uczyniłem dla Kraju, to wspólnej pracy, wspólnym moim z Wami usiłowaniam przypisać należy. Peten szacunku dla Was korzystam z pierwszych momentów odzyskanej prawdziwej wolności abym Wam jak najuroczyściej oświadczył wdzięczność moją i narodu, z którego woli miałem honor wam przewodniczyć. Równie z Wami biłem się za Ojczyznę, równie z Wami cierpiełem, równie z Wami odzyskać spodziewam się, ta nadzieja jest jedyną życia mego słodyczą...

¹⁶ Krzysztof Dunin-Karwicki (1757–1813?) – poseł na Sejm Wielki, gen. major wojsk koronnych.

3. Kopia listu do gen. Józefa Wielhorskiego¹⁷, Paryż 5 fructidor R. VI (22 VIII 1798).

aby zgoda, jedność i właściwa republikanom principia słynęły w Legiach i pomnażały coraz bardziej tę dobrą opinię jaka już sobie wszyscy w umyśle Rządu i wojska francuskiego zjednali (...).

Rkp 635/29 [dawna 21]

1. List do gen. Michała Wielhorskiego¹⁸, Warszawa 11 VII 1794. Faksymile.

Polecam Ci całą Litwę w opiekę mój Wielhorski...

Rkp 635/30 [dawna 27]

1. List do gen. Józefa Orłowskiego, 3 X 1794¹⁹.

List w sprawach przygotowań do walki z nacierającymi oddziałami armii rosyjskiej, napisany na kilka dni przed bitwą maciejowicką.

Armat ciężkich nie potrzeba Xięciu [Józefowi Poniatowskiemu] jeżeli raczy teraz nie jest do tego pora usposobić potrzeba artylerzystów jak najprędzej do czynienia powinności i niech się musztrują jak najczęściej (...).

Rkp 635/31–45 [dawna 44]

1. Listy do gen. Franciszka Paszkowskiego²⁰, 1802–1817 (15).

Druk: A. M. Skalkowski, *op. cit.*, s. 35–43.

Listy z 1816–1817 wydane także w: *Listy z Solury Tadeusza Kościuszki...*, s. 51, 53–56, 59–60, 66.

Rkp 635/46 [dawna 55 a]

1. Kopia listu do cara Pawła I, [1798].

Czytamy w nim m.in.:

Pierwiastki Panowania Twego Cesarzu stargały kajdany na mnie i współziomków moich włożone. Tyrania je wkłada, a Ty obejmując Państwa berło dla stania się popularnym nadałeś taskę niewinnym przeszłego panowania ofiarom (...) Z tych miar Cesarzu pozwól bym Ci wiernie oddał to czymś mnie obsypał, nietknięty dar odbierz z tej ręki która go przyjęła dlatego tylko, aby w całości tenże oddać sposobną była. Wracam go Tobie z tym uczuciem z jakim go przyjmowałem. Jęć uciśnionej Ojczyzny mojej i milionowe tży współziomków wtrącają nazad w rękę moją żelazo.

¹⁷ Józef Wielhorski (1759–1817) – brat Michała, płk w powstaniu kościuszkowskim, wysłany z misją do Francji w sprawie pomocy dla powstania. Po upadku powstania pozostał we Francji. Współtworzył Legiony Polskie we Włoszech, mianowany generałem. Generał dywizji armii Księstwa Warszawskiego.

¹⁸ Michał Wielhorski (1755–1805) – brat Józefa, gen. lejtnant wojsk litewskich w powstaniu kościuszkowskim.

¹⁹ Inne listy i rozkazy skierowane do gen. Józefa Orłowskiego w roku 1794 wydane zostały przez A.M. Skalkowskiego: *Rozkazy Kościuszki do generała Orłowskiego w roku 1794 skierowane*, Poznań 1925.

²⁰ Franciszek Paszkowski (1778–1856) – gen. Legionów Polskich we Włoszech, pisarz.

Różny od listu do cara Pawła I z Paryża, z 4 VIII 1798.

Zob. T. Korzon, *Kościuszko. Biografia z dokumentów wysnuta*, Album Muzeum Narodowego w Rapperswilu, t. IV, Kraków 1894, s. 504, 678.

Rkp 635/47 [dawna 7]

1. Kopia listu do Michała Zaleskiego wojskiego litewskiego²¹, V 1789.

Druk: *Listy Kościuszki do Jenerała Mokronowskiego...*, s. 167–169; *Pisma Tadeusza Kościuszki...*, s. 43–44.

Rkp 635/48 [dawna 46]

1. Kopia listu do ministra policji Josepha Fouché, 22 XII 1806.

Druk: E. Kipa, *Z życia Kościuszki w Paryżu w latach 1802–1806*, „Kwartalnik Historyczny”, R. XXXI: 1917, s. 263.

Rkp 635/49 [dawna 47]

1. Kopia listu do ministra policji Josepha Fouché, Paryż 21 I 1807.

Druk: A. M. Skałkowski, *op. cit.*, s. 36; *Pisma Tadeusza Kościuszki...*, s. 217–218, tłumaczenie na jęz. polski.

Rkp 635/50 [dawna 59]

1. Brulion listu do NN, Solura IX 1816.

Podziękowanie za przesłaną książkę, pisane na liście Baring Brothers&Co do Tadeusza Kościuszki, Londyn 13 IX 1816.

Rkp 635/52 [dawna 58]

1. Brulion listu do Marca Bonnisanta²², Solura IX 1816.

W sprawie kupna posiadłości, wraz z jej opisem, pisane na liście Marca Bonnisanta do Tadeusza Kościuszki, Moret 2 IX 1816.

Rkp 635/52 [dawna 58]

1. Brulion listu do ministra Frédérica-Cesara de La Harpe²³, Solura IX 1816.

---

²¹ Michał Antoni Zaleski (ok. 1760–1816) – wojski litewski od 1783, komisarz skarbu litewskiego, poseł na Sejm Wielki, sąsiad Tadeusza Kościuszki z Podlasia.

²² Marc Bonnisant – notariusz w Moret.

²³ Frédéric-Cesar de La Harpe (1754–1838) – szwajcarski prawnik, polityk, był wychowawcą cara Aleksandra I, członek, a później prezydent dyktoriau Konfederacji Helweckiej (1798–1800), na kongresie wiedeńskim był prywatnym sekretarzem cara Aleksandra I, w 1816 wybrany radcą stanu w Kantonie Vaud.

Przesyła mu kopie listów pisanych do cara Aleksandra I i Adama Jerzego Czartoryskiego (zob. MNK Rkp 635/16) oraz prosi o pomoc w staraniu się o uzyskanie pozwolenia na pobyt w Szwajcarii, pisane na liście Marca Bonnisantha do Tadeusza Kościuszki w sprawie testamentu, Moret 2 IX 1816.

Zob. Rkp 635/7. Kopia uwierzytelniona przez notariusza V. J. Pflügera testamentu Tadeusza Kościuszki z 10 X 1817 datowanego w Solurze.

Druk: *Kilka listów i testament Tadeusza Kościuszki*, wyd. J. K. Gieysztor, Kraków 1894 s. 28–33.

Rkp 635/70 [dawna 56]

1. Brulion listu do Emilie i Caroline Zeltner, [1817].

Podziękowanie za przesłane życzenia noworoczne, pisane na liście Emilie i Caroline Zeltner do Tadeusza Kościuszki, bd.

Rkp 636/1

1. Kopia listu do gen. Szczęsnego Potockiego²⁴, marszałka konfederacji targowickiej [6 IX 1792].

Druk: *Listy Kościuszki do Jenerała Mokronowskiego...*, s. 178–179; „Kościuszkowski”, R. III: 1895, s. 248; *Pisma Tadeusza Kościuszki...*, s. 64–65 (fragment).

Dołączona kopia noty oficerów skierowana do Konfederacji Targowickiej o zmianę postanowień.

Rkp 636/2

1. Listy do gen. Mikołaja Czapskiego (3)

– Niemirów 9 III 1792, dołączona koperta, odcisnięta pieczęć lakowa.
O sprawie gotowości do walki.

Ten batalion stać będzie dopóki gwałtowna potrzeba wymagać nie będzie i mam bacność na potrzeby Onego gdyż onegdaj awansowałem pięć tysięcy mu. Przekonasz się Jaśnie Wielmożny Panie Dobrodzieju, że szacować umiem przyjaźń i łaskę jego.

– Niemirów 3 IV 1792, dołączona koperta, odcisnięta pieczęć lakowa.
Zgoda na przedłużenie urlopu.

Miałem honor odebrać uwiadomienie o prolongacji urlopu, które tak mi się nie zdaje pociągnie do 8mego Maja, gdyż mieć będziesz ciekawość być na gali 3-go Maja (...).

– 20 VI 1794

Chęć wyjechania za granicę dla poratowania zdrowia pewnie znajdzie w Rządzie Najwyższym Krajowym łatwość pozwolenia. A za tym raczysz się w swym żądaniu do tejże najwyższej władzy udać, której zleciłem wszystkie cywilne interesa. T[adeusz] Kościuszkowski.

²⁴ Szczęśny Potocki (1752–1805) – wojewoda ruski, gen. artylerii, marszałek konfederacji targowickiej.

2. Ordynansy kierowane do gen. Mikołaja Czapkiego, 15 II 1791–11 I 1792 (12) pisane w większości przez sekretarzy z podpisem Tadeusza Kościuszki.

Rkp 740/12

Listy i rozkazy do brygadiera Benedykta Kołyszki, 26 VI–25 IX 1794 (19)

1. 26 VI 1794

Raport Brygadiera odebrałem. Wdzięczny jestem z wiadomości którą przysłał i zalecam tak szpiegami, jako i patrolami uważać obroty nieprzyjaciela, o którym mnie doniesiono iż się ruszył spod Rawy²⁵. Trzeba pewnie się dowiedzieć o tym. Brygadier może zostać w Mogielnicy²⁶ z komendą swoją, jutro [wieczorem ruszyć – skreślone] rano pójdzie do Grujec [Grójca]. Dnia 26 Junij T[adeusz] Kościuszko.

2. 1 VII 1794

Staraj się napadać i nie dawać pardonu partyjkom. Mówią, że kilkunastu Kozaków w Modrzewinie²⁷ Pana [Ignacego] Walewskiego²⁸. Zdawaj mnie częste raporta a gdy można wpuść w granice Prusaków i zabrać furaz im i żywność pobierwszy onych toby bardzo dobrze było. Miej jednak ostrożność aby z boku nie zaszedli jeżeli są w Modrzewinie. Dnia 1 Julij T[adeusz] Kościuszko.

3. 2 VII 1794

Oświadczam podziękowanie Brygadierowi i jego podkomendnym za okazane męstwo z roztropnością. Spodziewam się, że w dalszym czasie też sama ostrożność wzięta będzie. Kilkunastu mieć mniej nieprzyjaciół jest to bardzo dobrze. Ściskam serdecznie. Dnia 2 Julij Uświadom mnie wiele jest nieprzyjaciela przed Tobą, jaki gatunek żołnierza, wiele armat, jaka pozycja jego czy nie można obozu założyć gdzie aby wody było dosyć.

T[adeusz] Kościuszko. Obrócić

Nie przybliżaj się mocno do [Stanisława] Mokronowskiego²⁹, chyba w czasie pomocy mu dania i wsparcia, ale trzeba się trzymać i na lewo do [Kajetana] Ożarowskiego³⁰, gdyż będzie na jego za wiele aby on mógł wstrzymać nieprzyjaciela, oddalonym będąc od I[ch]m[ci] Pana tak daleko aby te trzy korpusa wspierali się w potrzebie obopólnie i wiedzieć li drudzy co czyni jeden.

T[adeusz] Kościuszko.

4. 3 VII 1794

Nie wiem teraz gdzie Brygadier jest, nie wymieniasz miejsca gdzie jesteś, gdzie masz iść i w jakich myślach, przecież powinienem bym o tym wszystkim wiedzieć. Zalecam przeto Brygadierowi aby mnie donaszał. Jak w odległości w której jest ode mnie i czy po prawie lub w lewo Tarczyna³¹, także

²⁵ Rawa – obecnie Rawa Mazowiecka, miasto w woj. łódzkim.

²⁶ Mogielnica – obecnie miasto w pow. grójeckim, woj. mazowieckie.

²⁷ Modrzewin – wieś w gminie Goszczyn w pow. grójeckim.

²⁸ Ignacy Walewski – komisarz cywilno-wojskowy ziemi rawskiej, od niego początek linii rawskiej Walewskich.

²⁹ Stanisław Mokronowski (1761–1821) – gen., poseł na Sejm Wielki, w czasie Insurekcji Kościuszkowskiej kmtd Warszawy i Siły Zbrojnej Księstwa Mazowieckiego, członek Rady Zastępczej Tymczasowej.

³⁰ Kajetan Ożarowski (przed 1767–1811) – gen. major, szef III Brygady Kawalerii Narodowej.

³¹ Tarczyn – obecnie miasto w pow. piaseczyńskim, woj. mazowieckie.

w jakiej liczbie znajduje się nieprzyjaciel, gdzie się znajduje jego Korpus duży, z czego się składa, jaki gatunek żołnierza, wiele armat, jak daleko, czy nie można zająć z której strony. To wszystko wiedzieć mnie należy. I zalecam stosować się do niniejszego rozkazu. Ustanów Brygadierze kreise aby mnie prędką i częsta wiadomość była. Co do gorzałki, przyślę chleb. Potrzeba dać zadatek po wsiach jak ja robię to będziesz miał. Na szpiegi nie żałuj pieniędzy aby powziąć wiadomość. Dnia 3 Julij 3 kwadrans na dziewiątą wieczór. Pracka Wola³²

T[adeusz] Kościuszko.

5. 5 VII 1794

Posyłam Ci Brygadierze bilet [Fabiana] Kleczeńskiego³³. Dziwno mi, że tak blisko podobne zdarzają się rabunki. Masz moc użycia milicji, więc zapobiec temu jak najprędzej.

T[adeusz] Kościuszko.

6. 5 VII 1794

Czekam wiadomości o obrotach nieprzyjacielskich. Miej komunikację proszę ze [Stanisławem] Mokronowskim i z [e Stefanem] Dziembowskim³⁴, abyś wiedział pewnie co się dzieje, gdzie ze strony [Józefa] Zajączka³⁵ straż dać kilkunastu (...) oficerami. Bądźmy ostrożni.

7. 5 VII 1794

Dzisiaj nie udało się to jutro albo poza jutro, dosyć żeśmy nie stracili – o co starać się jak najwięcej potrzeba. Nie mogą jeszcze obłuzować komendę, nim przyjdzie kawaleria z Warszawy. Donaszam Brygadierowi iż Kurlandia cała z nami się złączyła i dlatego z armat trzy razy ognia daliśmy³⁶. Miej staranie mieć komunikację z Korpusem wykomenderowanym od [Józefa] Zajączka. Pułkownik [Stefan] Dziembowski komenderuje do ekspedycji Brygadiera. Jeżeli będzie potrzeba wplanuje jego dać większą pomoc z strzelców lub kawalerii, na piśmie mnie potrzeba. Uważaj tylko aby szpiegów mieć dobrych i sam wybieraj nie spuszczać się na rekomendację, które będą albo podstępne albo fałszywe. Wczoraj [Stefan] Dziembowski miał utarczkę, wiele pobił ale swoich od kawalerii nie dorachował się do trzydziestu. To co nam strzeć się potrzeba. Dnia 5 Julij

T[adeusz] Kościuszko.

8. 6 VII 1794

Jeżeli podwód nie można tam zabrać przeto oznajmi W[iel]m[ozny] Pan a ja każę z obozu wystać. Jeżeli mogą być protegowani proszę o prędką rezolucję. Co do nieprzyjaciela, abyć o liczbie mógł się dowiedzieć i progres onych jako też w które stronę się udają. Pamiętaj odległość przydawać do obozu mego czyli dwie, 3 lub 4 mile zawsze W[iel]m[ozny] Pan dokładaj i po której stronie Tarczyna. Oznajmiał także W[iel]m[oznym] Panom [Stanisławowi] Mokronowskiemu i [Józefowi] Zajączkowi o tym. Dnia 6 Julij o godzinie z południa.

T[adeusz] Kościuszko.

³² Pracka Wola – właśc. Wólka Pracka, wieś w pow. piaseczyńskim, woj. mazowieckie.

³³ Fabian Kleczeński – kmndt pospolitego ruszenia na pow. tarczyński. Wspomniany raport przechowywany jest pod sygn. Rkps MNK 740/11.

³⁴ Stefan Dziembowski – płk, d-ca 7 regimentu pieszego.

³⁵ Józef Zajączek (1751–1826) – gen., w powstaniu kościuszkowskim d-ca dywizji, namiestnik Królestwa Polskiego 1815–1826.

³⁶ Dnia 28 VI 1794 w Lipawie wydano akt powstania Księstwa Kurlandzkiego i przystąpienia do insurrekcji. Walki z wojskami rosyjskimi trwały od 25 VI do 12 VIII 1794.

9.6 VII 1794

Proszę oznajmić mnie który się dystygnował, gdyż zawsze życzę nagrodzić choć małą rzeczą gorliwość i waleczność. Urządzenie bardzo dobre i nie trzeba aby się zapędzali daleko. Trzeba im mocno zachęcać żeś W[iel]m[ożny] Pan ku Grójcu idziesz. Bardzo dobrze, ja wysyłam sześćdziesiąt koni ku Grodzisku³⁷ aby wiedzieć co się tam dzieje. [Stanisław] Mokronowski mnie donasza iż Moskale i Prusacy między Mszczonowem i drugą wioską poblizszą między wami podobno. Przeto dowiedz się W[iel]m[ożny] Panie i donieś mnie jak najprędzej, jeżeli wielki korpus jest tam. Raport W[iel]m[ożnego] Pana był należyty i wdzięczny mu mocno jestem. Pisz wieści wyraźnie. Dnia 6 Julij o godzinie 19.

T[adeusz] Kościuszko.

10.7 VII 1794

Ja za godzinę ruszam z obozu i pójdę do Służewa³⁸. Kazałem [Józefowi] Zajączkowi ruszyć się także do mnie, a za tym wyślesz W[iel]m[ożny] Panie mały tam patrol. Dla wiadomości [Stanisław] Mokronowski jest atakowany ale się utrzymuje tylko, że od Grodziska i z drugiej strony zachodzą mu. Kazałem się rejterować ku Warszawie. W[iel]m[ożny] Pan zostań się jeszcze w Tarcynie a w nocy gdy miesiąc zajdzie za mną się posuniesz. Dnia 7 Ju[lija]

T[adeusz] Kościuszko.

11.8 VII 1794

Jeżeli nie życzysz Brygadierze pójść do [Stanisława] Mokronowskiego, napisz mnie to ja wykomenderuję kogo innego, gdyż chciałbym dogodzić takiemu żołnierzowi, którego szanuję i kocham.

Dnia 8 Julij

T[adeusz] Kościuszko.

12.8 VII 1794

Die 8 lipca 1794 roku z obozu pod Służewem

Zalecam Brygadierowi Kołyszce aby wypocząwszy komendzie swojej, pomaszzerował z całą komendą do obozu Generała [Stanisława] Mokronowskiego pod Błonie i tam stanąwszy jemu się zameldował. Wprzód zaś uwiadomi Generała [Stanisława] Mokronowskiego przez umyślnego o tym.

T[adeusz] Kościuszko.

13. [8 VII 1794]

Zalecam Brygadierowi [Benedyktowi] Kołysce aby się udał do Błonia i łączył się z generałem [Stanisławem] Mokronowskim.

T[adeusz] Kościuszko.

14.8 VII 1794

Illicki, Kamiński kawalerowie przez gorliwość swą oświadczają być z wolontariuszami przy Brygadzie [Benedykta] Kołyski, przeto ma umieszczonych traktament towarzyski wyświadczyć. Dnia 8 Julij

T[adeusz] Kościuszko.

³⁷ Grodzisk – obecnie Grodzisk Mazowiecki, miasto powiatowe w woj. mazowieckim.

³⁸ Służew – dawna wieś, obecnie część dzielnicy Warszawa–Mokotów.

15.12 VII 1794

Żądanie tak sprawiedliwe nagrody męstwa i odwagi zostało odebrane i spieszę do skutecznienia aby tylko fortrag³⁹ na nich był podany. Ściskam serdecznie. Dnia 12 Julij 1794.

T[adeusz] Kościuszko.

16.24 VII 1794

Generale mając w Tobie zaufanie oddaje do Twojej roztropności jeżeli Ci będzie potrzeba pomocy w kawalerii na prawym twym flanku. Jest albo dziś będzie część kawalerii od pułku, nie wiem pewnie jak daleko od Ciebie. [Nie spuszczać się na nikogo – skreślone] Możesz użyć tym moim rozkazem aby szli za twoim ordynansem danym nie spuszczać się na nikogo. Czyń sam podług rozsądku Twego i znajomości z ostrożnością zwykłą Tobie, uformuj plan i egzekwuj nic nie mówiąc drugim. Ściskam Ciebie, chciej ile możesz profitować aby naród był winien Tobie swoją wdzięczność.

Dnia 24

T[adeusz] Kościuszko.

17.30 VII 1794

Brygadierze kochany przyjeźdź do mnie jak najprędzej do rozmówienia się. Czekam Ciebie.

Dnia 30 Julij

T[adeusz] Kościuszko.

18.10 VIII 1794

Zechcesz Brygadierze zainformować, jak można najdokładniej, tych godnych obywateli wielkopolskich, którzydy najbezpieczniej dostać się mogą na powrót do Wielkopolski, żeby nie spotkać wojsk nieprzyjacielskich. 10 sier[pnia] 1794.

T[adeusz] Kościuszko.

19.23 IX 1794

Generale dochodzi mię wiadomość, że Prusacy z Sochaczewa⁴⁰ wyprowadzają magazyny swoje. Zważ czylibyś z komendą swą nie mógł ich urwać. Zostawuję to twej przeczności i odwadze. Bądź zdrowsz Generale. 23 7bris 1794.

T[adeusz] Kościuszko.

20.25 IX 1794.

Mam wiadomość od Vice Brygadiera Roźnieckiego⁴¹, lubo jeszcze potwierdzenia potrzebującą, że Moskale złączywszy się z Prusakami pomaszzerowali ku Starej Pilicy⁴². Jakikolwiek jest ich w tym zamysł potrzeba Generale abyś się miał na jak największej ostrożności. 25 7bris 1794

T[adeusz] Kościuszko.

Mnie uwiadomaj, zaś gdy dowiesz się jak najprędzej, czyli tak lub siak. I używaj szpiegów najbardziej.

T[adeusz] Kościuszko.

³⁹ Fortag – z niem. przedstawienie do awansu.

⁴⁰ Sochaczew – obecnie miasto powiatowe w woj. mazowieckim.

⁴¹ Aleksander Roźniecki (1771–1849) – mjr wojsk koronnych, wicebrygadier w powstaniu kościuszkowskim, służył w Legionach Polskich, armii Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego, ostatecznie w randze generała.

⁴² Pilica – wieś w pow. grójeckim, woj. mazowieckie.

